

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Ağıtçılık Geleneğinin İzinde: Ucunda Ölüm Var ve Kemal Varol

Following the Tradition of Lamentation: Ucunda Ölüm Var and Kemal Varol*

Muhammed Abdulbasit SEZER

Prof. Dr., Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi,
Türkçe Ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı
absezer@hotmail.com
Orcid ID: 0000-0002-4417-0496

Sema ÖZELÇİ

Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı
semaozelci@gmail.com
Orcid ID: 0009-0007-9271-1588

Öz: Kemal Varol'un 2016 yılında yayımlanan, edebiyat gelenekleri açısından zengin, işlevsel imge ve motiflerle bezenmiş Ucunda Ölüm Var romanı, âşık edebiyatı yaratmalarından biri olan ağıtçılık geleneğinin izini süren yapıtlardandır. Roman, Anadolu'nun her köşesini dolaşan, içindeki aşkı sürekli canlı tutan ve bunun peşinden koşan, gittiği her yerde karşılaştığı insanlarda ve kent imgesinde derin izler bırakan, yaktığı ağıtlarla çığlığını tüm Anadolu'ya duyuran ağıtçı bir kadının serüvenidir. Varol, bu kitabında hasret, ayrılık ve ölüm acısıyla yoğrulmuş bir geleneğin son temsilcisi olan Ağıtçı Kadın ile okuru yollara düşürür. Romanda sırasıyla Konya, Bursa, İstanbul, Erzurum, Arkanya ve Arguvan'a doğru ilerleyen ve Ağıtçı Kadın'ın Heves Ali'nin peşi sıra çıktığı bu yolculukta, hiç tanımadığı ölümlerin arkasından yakmış olduğu ağıtlarıyla Heves Ali'yi arama, onu bulamama hikâyesine tanıklık edilir. Bir açıdan bu roman, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Beş Şehir eserini bizlere anımsatmaktadır. Bu çalışma, Türk halk edebiyatının önemli konularından biri olan Anadolu'da köklü bir geçmişe sahip ağıtçılık geleneğinin çağdaş bir yazar olan Kemal Varol'un Ucunda Ölüm Var romanında izlerini sürmektedir. Romanın konusu, anlatı kahramanı Ağıtçı Kadın'ın gittiği her kentte izini sürdüğü Heves Ali'nin ölümünü duyup, yıllardır içinde biriktirdiği aşkı ve öfkeyi taziye ortamında herkese ilan edip yarım asırlık vedalaşma arzusudur. Romanın genelinde, Ağıtçı Kadın'ın uğradığı kentlerde farklı kültürlerle ait ağıtçılık geleneklerinin izlerine rastlanması ve bu geleneklerin çeşitliliği eseri önemli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kemal Varol, ucunda ölüm var, ağıtçılık geleneği, ağıtçı kadın.

Abstract: Kemal Varol's novel Ucunda Ölüm Var, published in 2016, rich in literary traditions and adorned with functional images and motifs, is one of the works that traces the tradition of elegy, which is one of the creations of minstrel literature. The novel is the adventure of a mourner woman who travels every corner of Anatolia, keeps the love within her alive and pursues it, leaves deep traces on the people she encounters and the image of the city wherever she goes, and makes her scream heard throughout Anatolia with the laments she sings. In this novel, Varol takes the reader on the road with the Lamenting Woman, the last representative of a tradition steeped in the pain of longing, separation and death. In the novel, the story of searching for Heves Ali and not being able to find him is witnessed, with the lamentations she had made for dead people she had never met, on this journey of the Lamenting Woman following Heves Ali, respectively, towards Konya, Bursa, İstanbul, Erzurum, Arkanya and Arguvan. In a way, this novel reminds us of Ahmet Hamdi Tanpınar's Five Cities. This study traces the tradition of elegy, which has a deep-rooted history in Anatolia, one of the important subjects of

* Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında tamamladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Turkish folk literature, in the novel *Ucunda Ölüm Var* of Kemal Varol, a contemporary writer. The subject of the novel is the desire of the protagonist of the narrative, Lamenting Woman, to hear about the death of Heves Ali, whom she follows in every city she visits, to declare the love and anger, she has accumulated for years, to everyone in a condolence environment and to say goodbye to half a century. Throughout the novel, the presence of traces of elegy traditions from different cultures in the cities visited by the Lamenting Woman and the diversity of these traditions make the work important.

Keywords: Kemal Varol, ucunda ölüm var, lamentation tradition, lamenting woman.

GİRİŞ

1977’de Diyarbakır/Ergani’de doğan Kemal Varol’un roman serüveni, 2011 yılında yayımlanan *Jar* eseri ile başlar. Bunu 2014 yılında *Haw*, 2016 yılında *Ucunda Ölüm Var*, 2019 yılında *Âşıklar Bayramı*, 2021 yılında *Kara Sis* ve 2022 yılında *Babamın Bağlaması* romanları takip eder. Çalışmamıza konu olan *Ucunda Ölüm Var*, aslında nehir roman diyebileceğimiz bir üçlemenin ilk kitabıdır. Bu serinin devamı niteliğinde olan diğer romanlar *Âşıklar Bayramı* ve *Babamın Bağlaması*’dır. Kemal Varol 2014 yılında *Haw* romanıyla Cevdet Kudret Roman Ödülü’ne ve aynı eserle 2021 yılında Fransa-Türkiye Edebiyat Ödülü’ne, *Sahiden Hikâye* kitabıyla 2018 yılında Sait Faik Hikâye Armağanı’na, 2019 yılında, senaryosunu Özcan Alper ile yazdığı ve Netflix sinema uyarlaması olarak çekilen *Âşıklar Bayramı* romanıyla Dünya Kitap Yılın Telif Kitabı Ödülü’ne ve 2020 yılında Attila İlhan Roman Ödülü’ne layık görülür. Romanları İngilizce, Fransızca ve Arapçaya da çevrilen Varol, *Ucunda Ölüm Var* romanının devamı niteliğinde olan ve eserden üç yıl sonra yayımlanan *Âşıklar Bayramı*’nda bir yandan geçmişleri bir yandan da gelecekleriyle ilgili meselelerini çözmeye çalışan bir baba-oğul çatışmasını ele alır. *Babasına karşı içten içe bir kırgınlık hisseden Yusuf, yolculuk esnasında onun nahif ruhunu keşfeder ve kendisinin de babasına benzediğini fark eder* (Yiğitoğlu, 2019: 139).

Serinin son kitabı olan *Babamın Bağlaması*’nda ise kitabın arka kapağında da açıklandığı üzere: “Yirmi beş yıl sonra bir gece yarısı kapısını çalıp ona üç günlük bir yolculuk ve ömürlük sorular bırakan Heves Ali’yi âşıkların bayramına yetiştiren Yusuf, arabasının bagajında babasının eski bavulu, ön koltuğunda üç telli bağlaması ve port bagajında tabutuyla bu kez toprağına, evine, kendine doğru yol alıyor... Babamın Bağlaması’yla *Âşıklar Bayramı*’nın ikinci perdesi açılıyor, Yusuf o derin kuyudan çıkıyor: Upuzun bir yolda, geçmişin sırlarıyla, geleceğin belirsizliğiyle ve hevesinden arta kalanlarla yüzleşen Yusuf, aşka, ayrılığa, ölüme ve yalnızlığa yakılmış yepyeni bir türküye kulak veriyor” (Varol, 2022) sözleri ile iki eserin birbirini tamamladığına vurgu yapılır.

Kemal Varol’un 2016 yılında yayımlanan, çalışmamızın konusu ve üçlemenin de ilk kitabı olan *Ucunda Ölüm Var* romanında, okuyuculara elli yıl öncesine dayanan, yarım kalmış, kabuk bağlayamayıp sürekli kanayan bir yaraya dönüşmüş, kırık dökük girift bir aşk hikâyesi sunulur. Rüyasında, yarım asır öncesinde kendisini terk edip giden Heves Ali’nin, Ağıtçı Kadın’a *gel* diye seslenmesiyle başlayan ve Ağıtçı Kadın ile beraber Konya, Bursa, İstanbul, Erzurum, Arkanya ve Arguvan ile son bulan keder dolu bir serüvene yazar, okuyucuyu da ortak eder ve bir nevi tanıklık etmesini diler. Romanın arka kapağında yer alan: “Ucunda Ölüm Var memleketin dört bir yanını dolaşan, hevesini gönlünden bir an olsun eksik etmeyen, yarım asırlık sevdasının peşinde dünyadan çağırı çağırı geçen Ağıtçı Kadın’ın hikâyesi. Kemal Varol, ayrılığın ve ölümün bilgisiyle ilmek ilmek kurduğu romanda, bir geleneğin son temsilciyle düşüyor yollara. Konya, Bursa, İstanbul, Erzurum, Arkanya ve Arguvan... Uğradığı tüm şehirlerde Heves Ali’den bir iz, bir koku arayan Ağıtçı Kadın, yüzünü görmediği ölümlerin hikâyelerinden ipuçları topluyor; saz âşığı Heves Ali’nin ölmediğine mi seviniyor yoksa onu bulamadığına mı üzülüyor? Her ölüm, bir ayrılık... Bu seveda masalının ucunda ölüm var. “Kime ne söylesem canım efendim! Hasanım Ali, Hüseynim Ali, Hevesim Ali! Kalbini unutan insan, neyi unutmaz ki!” (Varol, 2021) açıklaması aslında hikâyenin en güzel şekilde özetlenmesine vurgu yapar.

2021 yılında Everest Yayıncılık tarafından 6. baskısı yapılan ve 223 sayfadan oluşan eserde, çeşitli başlıklar altında 19 bölüm bulunmaktadır. Bu bölümlerin bir kısmı Ağıtçı Kadın’ın gezdiği kentlerin (Konya, Bursa, İstanbul, Erzurum, Arkanya) ismi iken bir kısmı da olayın akışına paralel olarak başka isimlerle adlandırılır. Romanda Ağıtçı Kadın’ın gittiği her kentte yaktığı ağıtlar ayrı birer bölüm olarak yer alır. 4.bölüm (Bir Tekaüdün Ağıdı), 7.bölüm (Yer Değiştiren Bir Mezarın Ağıdı), 10.bölüm (Bir Kahramanın Ağıdı), 13.bölüm (Altın Yüzük Ağıdı), 16.bölüm (Tükenmiş Bir Ümidin Ağıdı) başlık ve

bölümler romanda ağıtçılık gelenekleri açısından ayrı bir öneme sahiptir. Romanın her bir bölümünde yer alan ve anlatının kurgusuna uygun olarak seçilen bazı şair ve yazarlardan alıntılanmış sözler ise esere ayrı bir zenginlik ve değer katar:

Bir insan çok şerefli olabilir ama cenazesine kimin geldiği hava durumuna bağlıdır! (Rud Lurie) (Varol, 2021: 13).

Bir ses bana: ‘Gel!’ dese, ben o sesi işitsem Kimsecikler duymadan bir kapı açıp gitsem (Cahit Sıtkı Tarancı) (Varol, 2021: 24).

Ben ki onun iki gözüyüm, O bensiz nasıl ağlayabildi? (Mevlâna) (Varol, 2021: 32).

Ağıdı önce söylenen sen nereye uçuyorsun? (Cemal Süreya) (Varol, 2021: 147).

Ölüm: Kapının önünde ne çok ayakkabı! (Kadir Aydemir) (Varol, 2021: 160).

Bu güz öleceğim, bütün işlerimi bitirdim, Derede yıkandım, cevize tırmandım, kuş ürküttüm. (Gülten Akın) (Varol, 2021: 193).

Kim bilebilir o gece ölmediğimizi? (Borges) (Varol, 2021: 213).

Romanın ilk bölümü, Rud Lurie’nin, *Bir insan çok şerefli olabilir ama cenazesine kimin geldiği hava durumuna bağlıdır!* sözüyle başlar. Bu bölümde, aslında gençlik yıllarında ebelik yapan fakat sevdiği adam tarafından terk edildikten sonra ağıtçılıkta daha fazla yetenekli olduğu keşfedilen Ağıtçı Kadın’ın zaman içerisinde nasıl ağıtçı bir kadına dönüştüğü yazarın kaleminden roman kurgusuna uygun olarak verilir: “Arguvanlılar, ilk zamanlar kasabada ebelik yapan bu kadının ebelikten çok ağıt yakmaya istidadı olduğunu anlayınca ölümlerini onun kelimelerine teslim etmişlerdir” (Varol, 2021: 19). “Ellerime doğan çocukları ben gömmeye başladım sonunda. Delirmemek için kendimi bitip tükenmek bilmeyen bir ağıdın tam içine attım. Kelimeler oramı buramı ısırsın, gam yükümü alsın diye dolanıp durdum o ateşin içinde. O günden sonra kimseyi doğurtmadım. Ebeyken ağıtçı oldum. Gelip yas evlerine kuruldu ve içli sesimle söylemeye başladım” (Varol, 2021: 62). Ağıtçı kadının, kaybolmaya yüz tutmuş bu geleneğin Anadolu’daki son temsilcisi olduğunu vurgulayan yazar, Anadolu’nun bu son ağıtçısı, her seferinde ölünün kapıdaki ayakkabılarına bakarak iç geçirdi “...arkasında hangi boşluğu bıraktığını öğrendikten sonra kendisini bekleyen kederli kalabalığın tam ortasına kurulup üç gün üç gece boyunca devamlı ağıt yaktı” (Varol, 2021: 14), sözleri ile onu yollara düşürecek ve bizi de onunla birlikte diyar diyar gezdirecek hikâyeyi başlatan ve gece rüyasında gelen “...ben öldüm, gel ağıdımı yak!” (Varol, 2021: 22) çağrısıyla olayın akışına bir zemin hazırlamış olur.

Halen sınırlı da olsa izlerine rastlayabildiğimiz ağıtçılık geleneği, Anadolu kültüründe önemli bir yer tutmaktadır. İlk dönem Türk edebiyatında sagunun, klasik edebiyatta mersiye olarak kullanılan ağıt; genellikle ölen kişinin arkasından söylenen ve o kişinin yaşamsal serüveni ile ilgili olayları anlatan şiirlerdir. Anadolu, farklı toplulukların kültürel değerlerinin harmanlandığı bir coğrafya olarak, ağıt yakma geleneklerinin çeşitliliği ve zenginliği açısından dikkat çeker. Bu yönüyle her bölgenin kendine has kültürel değerlerle donatılmış ve yine o bölgenin müzikal yapısıyla harmanlanmış ağıtları, insanların dayanışma ve empatik yaklaşımlarını destekleyen ritüeller olarak görülebilir.

Ağıtlar, ölen bir kişinin ardından yakılan ve onun ölümünden duyulan kederi, üzüntüyü dile getiren, duygu yüklü söylemler içeren melez yas şarkılarıdır. Anadolu’da genellikle kadınlar tarafından icra edilen ağıtlar, uzun yıllardan beri önemli bir ritüel ve ifade biçimi olarak görülmüş ve ölen kişinin ailesine, yakınlarına ve sevenlerine destek olmak, onların acılarını paylaşmak amacıyla söylenmiştir. Anadolu’nun kasaba ve şehirlerinde ağıtlar yaktı. Senelerce ölümlerin ruhlarına gülsuyu ferahlığı verip kalanların kalplerinde biriken, adeta birbirin halini alan acılarını akıtmalarına yardım etti (Varol, 2021: 13). Günümüzde ağıt yakan kişilerin sayılarında büyük oranda azalma olmasına rağmen, geleneğin gelişim sürecine bağlı olarak kısmen de olsa bazı bölgelerde varlıklarını sürdürdüklerine şahit olunur. Boratav, ağıtçıların sahip oldukları özellikleri şu şekilde özetler: Ölünün vücutça ve huyca övülecek yönlerini bir bir sayıp döker; güzelliğini, yürekliliğini, yaşadığı sürece mutluluk görmemiş birisi ise ölenin yaşantısı boyunca çektiklerini; bahtından gülmüş, varlıklı bir kişi ise malını, mülkünü, davarını, tarlasını, etrafındakilere yaptığı iyilikleri anlatır... Ağıtçı, şatafatsız, yoğun bir söyleyişle, hiçbir özent,

yapmacık kaygısı göstermeksizin köy ve kasaba yaşantısının günlük olaylarından haber verir (Boratav, 1991a: 447).

Ağıt yakmayı bilen özel kişiler vardır. Ağıtçı adı verilen bu kişiler, ölen kişinin mekânında ağıdını doğaçlama söyler. Doğaçlama ağıt söyleyebilmek de bu tür ağıtçı kişilerin farklı bir özelliğidir (Başgöz, 2008: 80). Ağıt söyleme törenleri bir diğer yönüyle çok eski dini merasimlerin kalıntısı gibidir (Görkem, 2001: 11).

Anadolu'da ağıtçılık geleneği, farklı bölgelerde içerdiği uygulamalar bakımından çeşitlilik gösterir. Ağıtlar, sözleri ve melodileriyle kitleler üzerinde derin bir etki yaratır ve dinleyicilere duygusal bir deneyim yaşatır. Ayrıca ağıt yakılacak kişinin dili, yaşam tarzı, milliyeti, dini, mezhebi, inancı nedir diye ayırt edilmeksizin ağıdı yakılır. Yazar Varol, anlatı kahramanını çeşitli şehirlerde ucunda ölüm olan yolculuklara çıkarırken, ölenler ve ağıdı yakılanlar arasında bu yönüyle ayırım yapmamaya özen gösterir: Ağıtçı Kadın'ı dinleyenler sinelerini dövüp tırnaklarını yüzlerine geçirirken, o sadece Allah'ın sevgili kullarını değil, düzenbaz, hilebaz, nebbaz ve cinsi sapıklar gibi cehennem ateşiyle yanmaya layık olan en kirli kulları bile feraha çıkarıp onları mahkeme-i kübraya temiz hal kâğıdıyla yolladı. Yaktığı ağıtlar yardımıyla, faydasız bir hayat yaşayan en sütü bozuk ölüyü dahi benzerine evliya tezkirelerinde bile rastlanmayan bir mertebeye çıkardı (Varol, 2021: 14).

Ağıtçılık geleneği, geçiş dönemlerinin bir parçası olan ölüm ve yas sürecinde önemli bir rol oynar. Ağıtçılar, ailenin ve toplumun duygusal ihtiyaçlarını karşılarken aynı zamanda acıyı paylaşarak bir nevi teselli sağlarlar. Bu durum romanda Ağıtçı Kadın'ın ağzından şu sözlerle aktarılır: Gel, diyorlar yine bana. Ölümünüz için biraz da sen ağla, diyorlar. Ağıtlar yak. Yırt bağrını. Bula kendini toza toprağa. Ağlat bizi, diyorlar. Bildiklerimizi, sana anlatacaklarımızı hikâye edip ağlat bizi. Gözyaşlarımızla yolunu sula ölümünüzün. Kaldır son yolculuğunun önündeki tozları. Her masrafın bizden. Yasımız bitene kadar ağırlarız seni. Hoş tutarız. Etrafında kümelenip ağıdına karşılık veririz. Bağrımızı döver, mendil sallarsız sözlerine. Ölümünüzü son bir kez hatırlayıp ah çekeriz sizinle beraber. Senin yaşlarına bizim yaşlarımız karışır. Alırsın göz silimliğini. Hakkın olanı öderiz sana. Ama önce ağlat bizi. Her neredeyse çıkıp gel, diyorlar bana (Varol, 2021: 25). Ağıtlar, aynı zamanda geçmişe ait bir mirasın korunmasını sağlar ve kültürel bir değer olarak önemli bir yer tutar. Ancak, modern yaşamın etkisiyle birlikte uygulama ve ritüelleri her geçen gün azalan ağıtçılık geleneği; teknolojinin gelişmesi, iletişim araçlarının artması ve yaşam tarzındaki değişiklikler nedeniyle yok olmakla karşı karşıyadır. Bununla birlikte, bazı bölgelerde özellikle kırsal kesimlerde ağıtçılık geleneğinin yaşatılması ekseninde süren çabalar da dikkate değerdir. Ağıtçı Kadın'ın elbiselerine, yüzündeki dövmelere merakla baktıktan sonra, odadaki kadınlara döndü. Ağıtçılığı, Türkmen köyleriyle Avşar boylarında sıkça işittiğini, bu kadının da yas evinden nemalanmaya gelmiş bir düzenbaz değil, düpedüz bir ağıtçı olduğunu söyledi (Varol, 2021: 43).

Anadolu'da ağıtçılık geleneği, yerel kimliklerin korunması ve kültürel zenginlik ögesi bakımından değerlidir. Ağıt ve ağıtçılık, insanların acı ve hüznülerinin paylaşıldığı bir pratik olarak, bu kültürel zenginliğin gelecek kuşaklara aktarılması ve devam ettirilmesi hususunda farkındalık yaratabilecek bir etkiye sahiptir. Ölen kişinin yakınlarının çağrısı ile yas törenine katılan ağıtçılar, cıgıllıklarını derin bir etkiyle ortaya koyarken, ölen kişinin yakınlarından dinledikleri tüm yaşam serüvenini dikkate alarak ağıtlar icra ederler: Elli yıl boyunca kim nereden çağırdı, hangi evden bir cenaze kalktıysa vakit sektirmeden ayaklanıp yollara düştü (Varol, 2021: 13). Ağıtçı Kadın'ın içeride onu beklediğini, ağıt yakabilmesi için kadına babasının hikâyesini anlatması gerektiğini söyledi (Varol, 2021: 45). Ağıtçı Kadın, sanki yaşlı adamın değil de kayınbiraderinin ellerini tutuyormuş gibi, "anlat ki yakayım ağıdını, Hevesim öte dünyaya kuru gözlerle gitmesin," dedi (Varol, 2021: 80). "Dünya ölümlü, gün akşamı," dedi sesi titreyen Ağıtçı Kadın, "bizden kalacak olan üç-beş kelime. Bana babanın hikâyesini anlat oğlum. Ağıdını yakacağım (Varol, 2021: 46).

Ağıtçılık geleneğinde pratiği icra edenler, bazen özel siyah yas giysileri giyerler. Bu giysiler, hem yas ve hüznün simgesi olarak kabul edilir hem de ağıtçıların toplumda bu özel rolü temsil ettiğini gösterir. Ağıtçı Kadın, yerleri süpüren yırtık kara elbiseleri, bu yırtıklara düğümlediği renk renk çaputları, başına sardığı kara yazmaları, aslanagızlı asası, beline kemer niyetine doladığı kurt ve çakal kuyrukları, iki kaşının ortasıyla elinin tersindeki dövmeleri, bileklerine geçirdiği stres bileziği ve yırtık ayakkabılarıyla elli yıl boyunca kim nereden çağırdı, hangi evden bir cenaze kalktıysa vakit sektirmeden ayaklanıp yollara düştü (Varol, 2021: 13).

Emekli Bir İşçinin Ağdı: Konya

Kent adıyla anılan ve ağıtçı kadının ilk uğradığı yer olan Konya'yı anlatan bu bölüm, hikâyesinin içeriğiyle de oldukça ilgili olan Jules Valles'in, Babam sevilmemiş biridir. Ona köpek derlerdi (Varol, 2021: 47) alıntı sözüyle başlar. Bu bölüm; Ağıtçı Kadın'ın, Heves Ali'nin elli yıl önce onu terk edip ortadan kaybolduğu ve gittiği cenazelerde ağıdını yaktığı her ölüde Heves'ini aradığı, memleketi olan Arguvan'da ağıtçılık yaparak hayatını sürdürmeye çalıştığı bir gece ansızın rüyasında kendisine ben öldüm, gel ağıdımı yak!(Varol, 2021: 22), Ben öldüm, gel bul beni (Varol, 2021: 23), Konya'da, dedi giderek duyulmaz bir sesin sahibi, "gel bul beni orada (Varol, 2021: 23) diyen bir sesin onu ilk yolculuğu ve ilk durağı olan Konya'ya doğru yola çıkmaya zorlayışını anlatan bölümdür.

Ağıtçı Kadın ile beraber okur da ağıtçılık geleneğinde yer alan ve yaşlı kadının isteği üzerine karşımıza çıkan bu ilk ölünün hikâyesini, oğlunun ağzından dinlemektedir. Dünya ölümlü, gün akşamlı," dedi sesi titreyen Ağıtçı Kadın, "bizden kalacak olan üç-beş kelime. Bana babanın hikâyesini anlat oğlum. Ağdını yakacağım (Varol, 2021: 46) Otuz yıldan uzunca bir süre demir yollarında çalıştıktan sonra emekliye ayrılmak zorunda kalan, bütün hayatı yol, raylar, trenler ve yaptığı işten meydana gelen, işi dışında hiçbir şeye sevgi, ilgi göstermeyen bir yol işçisinin hikâyesi anlatılmaktadır. Oğlu tarafından; Annem biz çocukken aramızdan ayrıldı. Kardeşimle benim dünyamız yıkıldı ama annemin ölümü babama pek tesir etmedi... Birkaç gün sıkıntıyla evin içinde dolaştıktan sonra kendini yeniden işine gücüne verdi. İyi mi kötümü etti, bilemedim. Konu komşunun elinde büyüdü. Kardeşimle birbirimize anne baba olduk (Varol, 2021: 47) şeklinde tanımlanan demir yolu işçisinin cenazesine denk gelen Ağıtçı Kadın, nerede olduğunu bilmeyip, bir sesin peşinden düştüğü yollarda, aradığı ölünün Heves Ali olduğunu sanarak gittiği yas evinde bu hikâyeyle karşılaşır ve böylece bu uğurdaki ilk ağıdını yakmış olur. Yaşlı kadın hezimetle bir kenara çekilmiş, içinden gelmediği halde o iki katlı kâgir evde üç gün üç gece ağıt yakmış... (Varol, 2021: 65) Yana yakıla aradığı Heves Ali'nin Konya'da olmadığını anlayınca tekrar yola çıkar. Bilmediği bir şehirde yürürken yolunu kaybetmiş ve çok sonra ormanın derinliklerinde yine aynı sesi duymuştu. Heves Ali, onu bu kez Bursa'ya çağırıyordu (Varol, 2021: 65). Böylece ikinci durağı olan Bursa'ya yolculuğu başlar.

Huzur Bulamayan ve Yer Değiştiren Bir Mezarın Ağdı: Bursa

Ağıtçı Kadının Heves Ali'yi arayış yolculuğunda, kendisini çağıran sese itaat ederek Bursa'ya kırdığı dümen, Tanpınar'ın, Kadeh bitiyor, susuzluğum olduğu gibi kalıyor(...) Belki de sadece aramak ve bütün kapıları çalmak kâfidir (Varol, 2021: 65) sözüyle başlar. Bu ve çıktığı bütün serüvenlerde, ne elinde gidebileceği açık bir adres ne de kendisine eşlik edebilecek, yol, iz bilen bir tanıdığı vardır. Tek yardımcısı, gittiği şehirlerdeki camilerden yükselen sela sesleri ya da yolda karşılaştığı cenaze konvoylarıdır. Yaşlı kadın yıllar yılı adını sanını bilmediği şehirlerde onu karşılayanlar yüzünden şehrin kendisiyle hiç cebelleşmemiş; ağıdını yakmış, göz yaşlarını döktürmüş, göz silimliğini alıp evine dönmüştü. Lakin son zamanlarda bu birbirinden büyük ve tuhaf şehirlerde bir başına dolaşıp durmaktan adeta içi dışına çıkmış ve etrafına hep bir kaybolmuşluk hissiyle bakmıştı (Varol, 2021: 68). Anlatı kahramanı olan yaşlı son ağıtçı, yıllardır beklediği fırsatı bulup hesap soramayacağını anlayarak, ümitsizlikle Bursa sokaklarında başıboş gezinmeye başlar. Aslanağızlı esasına zorlukla tutunurken, bir anda içine karalar düştü ve tüm ruhunu saran bu duygudan kurtulmak için ağıt yaktı (Varol, 2021: 69) Bu şekilde çaresizce Bursa sokaklarında dolaşırken, yeni bir cenaze ve yeni bir ölünün hikâyesiyle karşılaşacak ve onun ağıdını yakacaktır. Nihayet, çok sonra avlusundan ağlama sesleri işitilen bir evin önünde durup elini kederle kalbine götürdü Ağıtçı Kadın (Varol, 2021: 73) Bu bölümde, yıllar önce küçük bir çocukken Bursa'dan Amerika'ya gidip filmci olma hayali kuran ve bir gece ansızın yaşadığı şehri, ülkeyi, ailesini bırakıp giden, Ermeni bir çocuk olan Artin'in hikâyesiyle karşı karşıya kalıyoruz. Kardeşinin anlattığı hayat hikâyesini ve cenazesinin Müslümanlar ile Ermeniler arasında âdeta paylaşılamayan bir sorunmuş gibi sürekli yer değiştirişini, ailenin ve ölü bedeninin bu yüzden bir türlü huzur bulamayışını dinleyen Ağıtçı Kadın, Heves Ali'yi arama serüvenindeki diğer durağının ağıdını yakmak zorunda kalır: Ağıtçı Kadın, sanki yaşlı adamın değil de kayınbiraderinin ellerini tutuyormuş gibi, "anlat ki yakayım ağıdını, Hevesim öte dünyaya kuru gözlerle gitmesin," dedi (Varol, 2021: 80). Bu gece sabaha karşı Artin'in tabutunu yedinci kez Müslüman mezarlığından alıp başka bir yere gömdük. Yağmur çiselerken üstümüz başımız çamur içinde kaldı. Şimdi sıra onlarda. Ama tabutu bu kez hiç tahmin edemeyecekleri bir yere gömdük. Kimse yerini bulamazsa, ağabeyim toprağında artık rahat rahat uyuyacak (Varol, 2021: 97).

Heves Ali'yi bulmak uğruna çıktığı, bir otogardan diğerine uzanan ve hem bedenlen hem de duygusal olarak onu ziyadesiyle yormaya başlayan bu yolculuklardan vazgeçip Arguvan'a dönmeyi planladığı sırada Ağıtçı Kadın, tepesinde dikilen, kendisini yeni bir şehre ve yeni bir ağıda götürecektir askerler tarafından bir sonraki yolculuğuna sürüklenir.

Bir Askerin Ağıdı: İstanbul

Ağıtçı kadının bu bölümdeki serüveni, Albert Einstein'ın, Dünya yaşamak için tehlikeli bir yer, kötülük yapanlar yüzünden değil, durup seyreden ve onlara ses çıkarmayanlar yüzünden (Varol, 2021: 117) alıntısıyla başlar. Anlatının bu bölümünde bir anda ortaya çıkan askerler tarafından hiçbir açıklama yapılmaksızın, zorla Bursa'dan İstanbul'a götürülen ve ağıdını yakacağı kişinin evine giderken yolda, merhumun eşinden öğrendiği ucunda ölüm olan diğer bir hikâyeye Ağıtçı Kadın ile beraber biz okurlar da tanık oluyoruz: Rahmetli kimdi, neyin nesiydi, nasıl öldü, anlatın da ağıdını yakayım eve varınca," dedi Ağıtçı Kadın. İki gün önce kocasını toprağa veren sarı saçlı kadın, bir an başını çevirip önce Kısıklı'daki gecekondulara, peşinden de yavaş akan trafikte önlerinde aniden duran bir belediye otobüsüne baktı... otobüse kederle bakıp sanki her an ağlayacakmış gibi birkaç kez arka arkaya yutkunarak rahmetli kocasının hikayesini anlatmaya başladı (Varol, 2021: 114).

İşi gereği memleketi karış karış gezen Komutan Sedat'ın ve ailesinin yaşadığı maceraların özetlendiği bu bölümde de Ağıtçı Kadın'ı, Heves Ali'yi bulamamış olmanın yarattığı büyük bir hayal kırıklığıyla vazifesini yerine getirip ağıdını yakmış ve bir trende yola devam ederken buluruz. Heves Ali'nin ağıdını yakma, ona olan ve yıllardır içinde biriktirdiği öfkesini akıtma ümidiyle çıktığı uzun ve yorucu yolculuğunun bu kısmında, nihayet günlerdir haber alamadığı o ses yine ortaya çıkar ve onu bu sefer Erzurum'a çağırır: Günlerden sonra ilk kez doğru dürüst uyumuşken, yeniden rüyama girip "Erzurum'dayım!" dedin. Sahiden orda mısın? Yaşıyor musun benim gelmemi mi bekliyorsun sahiden? (Varol, 2021: 127). Böylece iki gün süren tren yolculuğundan sonra, yaşlı kadın kendini Erzurum'un keskin soğukunda bulur.

Altın Yüzük ve Bir Kabadayı Ağıdı: Erzurum

Bu bölüm Cemal Süreya'nın, Ağıdı önce söylenen / Sen nereye uçuyorsun (Varol, 2021: 147) alıntısıyla başlar. Çaresiz ve ümitsiz yürüyüşüne Erzurum sokaklarında devam eden Ağıtçı Kadın, çok geçmeden omuzlarındaki bağlamalarıyla önünden hızla geçen bir grup saz âşığı ile karşılaşır. Aralarında Heves Ali'den bir iz bulmak heyecan ve ümidiyle onların peşi sıra yürümeye başlar. Gittikleri âşıklar kahvesinde, Heves Ali'nin türkülerini bileceklerini düşünerek bir an umutlanır. Ancak bir süre sonra yanıldığını anlayınca nereye gideceğini bilemeyerek kırılğan bir beden ve ruh ile bir parka sığınır. Bu sırada, parkta ölülerinin ruhu için helva dağıtan bir gruba rast gelir. Bunun üzerine, yanlarına yanaşıp hem kendi hikâyesini anlatır hem de ölülerinin hikâyesini dinlemeye koyulur: Nihayet, yaşlı kadın lafı oradan alıp buraya getirdi ve onu şaşkınlıkla dinleyen adamlara uzaklardan geldiğini, ağıtçı olduğunu, rüya gördüğünü, bu şehirden bir ölünün kendisini çağırdığını, bu yüzden yollara düştüğünü söyledi (Varol, 2021: 144).

Yaptığı mesleğin, yani ağıtçılığın unutulmaya yüz tutmuş olsa da henüz tam olarak ölmediğini, bu mesleğin varlığından haberdar olan insanların bulunduğunu Erzurum gibi saz şairliği geleneğine önem veren bir kentte duyması, manidar olarak kabul edilmelidir: Fakat helva dağıtma işini üstlenen en yaşlıları bir zaman sonra gözlerini yaşlı kadına dikerek yanındakilere yıllar önce Kırşehir taraflarında tüccarlık yaparken bu mesleğin namını işittiğini söyledi (Varol, 2021: 144). Halk kültürü geleneklerinden haberdar olan bu yaşlı adamın anlatacaklarını can kulağı ile dinleyerek, Heves Ali'nin hayatına dair bir hikâye beklerken, adam iki gece önce ölen kabadayı Como Emmi'nin hikâyesini anlatmaya koyulur: Ağıtçı Kadın, o soğuk Erzurum gecesinde, iki parmağıyla elbisesinin diz hizasında bir sökülük daha açıp bu kez dinleyeceği hayat hikâyesinin sahiden Heves Ali'ye ait olmasını umarak Kırşehir görmüş bu yaşlı adama kulak verdi (Varol, 2021: 146).

Ağıtçı Kadın, Erzurum'daki vazifesini yerine getirip Heves Ali'nin burada da olmadığına ikna olunca, kendini tekrar yolculuğuna şahitlik eden ve hüznü biriktirdiği bir otobüs terminalinde bulur. Büyük bir hayal kırıklığı yaşamaya alışmış bedeninin ve bu beden içinde çürümeye mahkûm edilmiş ruhunun yorgunluğuyla, Arguvan'a dönmek için yeniden yola koyulur. Kendisini evine ulaşmadan önceki son yolculuğuna çıkaracak sürprizle de otobüsün yarım saat mola verdiği Diyarbakır Otogarı'nda karşılaşır.

Yitik Bir Ömrün Ağdı: Arkanya

Ağıtçı kadının son durağı olan ve Calvino'nun, Hepimiz intikamını almak istediğimiz gizli bir yara uğruna savaşıyoruz (Varol, 2021: 179) sözüyle açılan bu bölümde Ağıtçı Kadın, evine dönmek için bindiği otobüste karşılaştığı yaşlı adamın peşinden Arkanya'ya gider. Kemal Varol, birçok romancı gibi metinlerinin dokusuna doğrudan ya da dolaylı olarak doğduğu şehri dâhil eder. Yazarın eserlerinde "Arkanya" olarak adlandırılan Ergani, tarihî kaynaklarda da benzer isimlerle anılır (Yiğitoğlu, 2023: 206). Ağıtçı Kadın Arkanya'da, belki de son ağdını yakacağını bilmeden anlatı boyunca çıktığı serüvenin bir oyun olduğu gerçeği ile yüzleşir: Erzurum'dan ayrılırken bu oyundan vazgeçmeye karar vermiş, artık değil rüyasına, karşısına bile çıksa Heves Ali'nin izini sürmekten caymıştı. Elli yıl onu ararken yorulmamış da şu son on günde usanmış gibi bir anda almıştı bu kararını. Üstelik Erzurum'un soğuk sokaklarında gezinirken boş yere Heves Ali'ye dair bir işaret aramış, gözlerini insan yüzlerine, kulaklarını sokaklardan yükselecek bir iniltiye dikmiş ama aradığı cevabı bulamamıştı. Ama hemen çaprazında oturan bu adamın haline bakarken, içinden bir ses ısrarla aradığı işaretin bu adamın gözyaşlarında saklı olduğunu söylüyordu (Varol, 2021: 169).

Anlatı kahramanı son ağıtçı kadın, otobüste karşılaştığı bu gözü yaşlı adamın peşine takılıp, kendisini de okuyucuyu da ucunda ölüm olan son serüvenine çıkarır. Ağıtçı Kadın, yaşlı adamın arkasından otobüsten indiğinde adamın kucağında küçücük bir tabutla kasaba dışına doğru yürüdüğünü görür. İsmine Cemal olduğunu öğrendiğimiz adamın ağzından, yirmi yaşında ölüp giden Ümit'in hikâyesine tanıklık eder. Tanıdığı, sevdiği tüm insanları birer birer kaybeden adam, çocuğu gibi sevdiği Ümit'in ölümünden sonra kendi ölümünün de yaklaştığını düşünerek, saatlerdir hikâyesini anlattığı yaşlı kadından, kendisi için son bir dilekte bulunur: Bir gün ölürsem, gel ağdını yak bu kasabada Ağıtçı Kadın. Ümit'in adından taşan noktaları benim hikâyeme ekle ve böyleyken böyle de arkamdan (Varol, 2021: 192).

Bir gün, uyandığında ölümüne on altı gün kaldığını düşünen ve aniden ağıtçılığı bırakmaya karar veren anlatı kahramanı Ağıtçı Kadın, rüyasında kendisini çağırıp ağdını yakmasını isteyen, yıllar önce onu terk edip gitmiş olan Heves Ali'nin peşinden düştüğü yolların sonuna gelir. Nihayet yol hikâyesinin sonunda evine döner, yıllardır üzerinden çıkarmadığı ölüm, hüznün ve yas kokan elbisesini atar, yerine yepyeni giysiler giyer, yorgun başını yastığına usulca koyup o zayıf, bitkin vücudunu ölümün huzurlu kollarına bırakır: Gülten Akın'ın: Bu güz öleceğim, bütün işlerimi bitirdim, derede yıkandım, cevize tırmandım, kuş ürküttüm (Varol, 2021: 193) alıntısıyla yazar Varol, bir kez daha okura aslında her hikâyenin ucunda bir ölüm olduğunu göstermiş olur.

SONUÇ

Ucunda Ölüm Var romanı, aşkın ve yolculuğun insana neler edeceğiyle ilgili bir hikâyeyi okuyucunun beğenisine sunarken aynı zamanda içinde barındırdığı ve unutanlara değerleri hatırlatan, bilmeyenlere arayışı öğreten bir misyonla Anadolu'nun kadim zamanında yer edinmiş bir mesleği, bir geleneği de gözler önüne sermektedir: Ağıtçılık. Kemal Varol, bu romanında biz okuyuculara, gönüllerde ukde kalmış, onarılamamış yaralarla dolu, yaşanmamış büyük ve hüznün dolu bir aşk hikâyesini anlatırken aynı zamanda Anadolu'da halen yer yer de olsa ayakta kalmaya çalışan ve ölmeye yüz tutmuş bu geleneği tanıtmakta, hatırlatmakta ve belki de yaşatmaya çalışmaktadır.

Yazar, Ağıtçı Kadın'ın yol serüveninde gidilen kentlerin özelliklerini, tarihî değerlerini ve bu değerlerin kent insanıyla ve ağıtçılık geleneği ile olan ilişkisini, bir romancı titizliği ile anlatının kurgusuna nakşederek, Anadolu'nun farklı coğrafyalarındaki kültürel zenginliği ortaya koyar.

Ağıtçı Kadın'ın, ucunda sürekli ölümlerin olduğu bu yol hikâyesinde, doğrudan ağıt diye nitelendirilecek şiirlerine rastlanmaz. Her bölümde, ölen kişilerin yaşamlarına dair anlatılan hikâyelerden hareketle ağıtlar yakıldığını örtük anlamda ortaya koyan yazar, bu geleneğin karakteristik özelliklerine göndermelerde bulunur. Üç gün üç gece ağıt yakılması, ağıtların kadınlar tarafından icra edilmesi, bu kadınların yas sürecindeki giyim ve kuşamlarının yapısı, yakılan her ağdın ölünün yaşamıyla ilişkilendirilmesi, ağdı dinleyenlerin bu acıyı paylaşmaları gibi durumlar bu pratiklerin yansımaları olarak görülebilir.

Ağıtçılık geleneğinin izinde, aşkı Heves Ali'nin ölümüne ağıt yakmayı göze almış ve bunu görev edinmiş bir kadının, yarım kalan bu kırık hikâyenin son parçası olma arzusunda, okurları çıkardığı yolculukta hüznün, ümitsizlik ve arayış duygusu doruklara ulaşır. Son ağıtçı kadın Ali'sini ararken, Anadolu'nun kadim kentlerini kutsal hikâyesine şahit kılar. Mevlana'nın diyarından Bursa'ya, İstanbul'dan Erzurum'a, Arkanya'dan Arguvan'a uzanan yol serüveninde, anlatılan hikâyelere yakılan ağıtlar bozkırlarda yankılanır.

KAYNAKÇA

- Başgöz, İ. (1986). *Ağıtlar üzerine, Folklor Yazıları*. Adam Yayınları.
- Başgöz, İ. (2008). *Türkü*. Pan Yayıncılık.
- Boratav, P. N. (1991a). "Türk ağıtlarının işlevleri, konuları ve biçimleri". *Folklor ve Edebiyat* (1982) II. İstanbul. s. 444-453.
- Boratav, P. N. (1991b). "Anadolu ağıtlarının türlü nakışları ve yakınışları üzerine". *Folklor ve Edebiyat* (1982) II. İstanbul. s. 454-470.
- Boratav, P. N. (2003). *100 soruda Türk halk edebiyatı*. K Kitaplığı Yay.
- Elçin, Ş. (1990). *Türkiye Türkçesinde ağıtlar*. Kültür Bakanlığı Yayınları,
- Esen, A. Ş. (1982). *Anadolu ağıtları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Görkem, İ. (2001). *Türk edebiyatında ağıtlar-Çukurova ağıtları*. Akçağ Yayınları.
- Kemal, Y. (2004). *Ağıtlar*. YKY.
- Makal, T. K. (1986). "Anadolu'da ağıtçı kadınlar", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara, II: 245-250.
- Örnek, S. V. (1971). *Anadolu folklorunda ölüm*. Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Parmaksız, N. (2010). *Türk edebiyatında ağıt yakma geleneği ve ağıt-destanlar*. Akçağ Yayınları.
- Sezer, M. A. (2022). *Halkbilimi araştırmaları*. DBY Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2005). *Beş şehir*. Dergâh Yayınları.
- Varol, K. (2021). *Ucunda ölüm var*. Everest Yayınları.
- Varol, K. (2019). *Âşıklar bayramı*. İletişim Yayınları.
- Varol, K. (2022). *Babamın bağlaması*. Everest Yayınları.
- Yiğitoğlu, M. (2019). Âşıklar bayramı. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* (8), 135-137.
- Yiğitoğlu, M. (2023). Kemal Varol'un vazgeçemediği şehir Arkanya. *Cumhuriyet'in Yüzüncü Yılında Ergani (Edebiyat-Dil)* (Ed. Oktay Bozan vd.), Ekin Yayınları. 205-216.